

נוצר בקובע "בתוכו" ממה שקובע בצפון או בדרומו. וגם עצם הסברא מצד שחטה אחת פוטרת לא נראה לי, כי אם אמנם יכול אדם לקבוע חטה אחת, אך אם קובע יותר מזה הרי הכל תורת תרומה עליה כמו לחטה אחת.

והמחלוקת של ר"ש ורבנן לפי הבבלי, נראה שהיא בזה גופא, דלר"ש יש כאן קביעות מקום - באמצע, כמו בצפון ודרום, ולרבנן ביטוי זה אינו מוכיח לכוונה שהיא בדיוק באמצע, אלא הר"ז כאומר שהוא מחל הפרשת תרומה שהיא באיזה שהוא מקום בתוך כל הכרי באופן שלדעתם אין כאן קביעות מקום.

וכ"נ מלשון הרמב"ם פ"ג ה"ח: "האומר תרומת הכרי זה לתוכו, אם אמר בצפון או בדרומו קרא שם" היינו שאחר שאמר "בתוכו" הוסיף וקבע המקום בדיוק, ומזה שהמלה "לתוכו" עוד אין לה שום משמעות של קביעות מקום ברורה.

וזה בניגוד למ"ש בירושלמי כפי שהובא בר"ש, (תרומות פ"ג מ"ה) שלדעת ר' שמעון, לא אכפת לנו גם שאין מקום התרומה קבוע בכרי, אלא שקובע שנמצא בתוך הכרי התרומה, ולא ס"ל שצריך "ראשית" שתהיינה שייריה ניכרים. (בניגוד לבבלי שגם ר"ש מודה בעקרון של שייריה ניכרים). והיינו שהירושלמי תולה בדעתו בדעת ר"ש, ולפ"ז מחלוקת רבנן פשוטה יותר, שאינם מודים בעקרון וסוברים שצריך קביעות מקום. אבל מה שנוצר ע"י עצם ההפרשה ספק על הנמצא בקירוב מקום לתרומה מדומע אינו מעכב כלל. כל זה מה שנוגע לשאלתך.

ברם אני רוצה לברר שאלה מוקדמת, והיא שבתוך ארגז הפסולת, מעורבים בו גם מהפסולת של אלה שהפרישו והם חולין עם אלה שהפרישו שהם טבל. ולפ"ז אין ידוע אם החלקים שונים (שזה בלתי מציאותי) שיתכן שיש בפסולת רוב מהחולין. ואז הרי מדאורייתא בטל הטבל בחולין. כי הדין שדבר שיש לו מתירים לא בטל הרי אינו אלא מדרבנן, ואילו מה"ט הטבל בטל בחולין, נמצא שהכל פטור מהפרשה וא"א להפריש מארגז זה על הטבל, שהרי זה מפרש מן הפטור על החיוב. אמנם כיון שהמדובר על ירקות, גם הירקות אין חיובם מה"ט, מ"מ בפסולת הוי תרי דרבנן ובטבל הוי רק חד דרבנן. וצ"ע בזה.

סימן ה: על חרישה וזריעה, אבות ותולדות

א.

במס' שבת פ"ז (דף ע"ג א') במשנה: אבות מלאכות... הזורע והחורש. ובגמרא שם (ע"ב) מקשה ... ליתני חורש והדר ליתני זורע (שהרי סדר עולם שחורשין ואח"כ זורעים). ומתוך: תנא בא"י קאי דזרעי ברישא והדר כרבי, וברש"י שם: בא"י קשה היא ואין יכול לכסות בלא חרישה, ואשמעינן דהא נמי חרישה היא.

אכן ברמב"ם (פ"ז מהל' שבת א') מונה בסדר מלאכות השבת - החרישה והזריעה. ולא הזכיר חרישה שאחר הזריעה, שבא"י בקרקע קשה, גם חרישה לאחר הזריעה היא מלאכת חרישה. ועמד על כך במנ"ח (מוסד השבת א'). וכי בזה תירוץ א':

דהמשנה משמענו זה, וכפי המבואר בש"ס דחורש וחופר מלאכה אחת, דהם לריפויי ארעא. א"כ הר"מ שכי זה דהחורש והחופר כאן, וכן בפ"ח כתב המנכש וכו', המשוה חייב משום חורש. ופשיטא דחרישה שניה לא גרע מדברים אלו, ובדאי חייב, דהוא לרפויי ארעא, א"כ ממילא משמע זה, והוא דבר פשוט, ע"כ לא הוצרך הר"מ לפרש, וז"פ.

אך, אם אמנם שמענו שכל לרפויי ארעא חייב משום חורש, מכל מקום עדיין נשאר מקום ספק בהבחנה אם זה מלאכת **אב חורש**, או אינה אלא תולדה בדומה למשוה פני השדה (פ"ח א'). ונפ"מ לענין שביעית, שהרמב"ם נראה שנוקט שחרישה בשביעית אסורה מה"ט מן הכתוב "בחריש ובקציר תשבות" (שמות פ"א, א'). ואילו תולדות אין אסורות בשביעית **אלא מדרבנן**, כדעת רבא (מו"ק ג' א') אבות אסור רחמנא, תולדות לא אסור רחמנא (רמב"ם שמו"י פ"א ג'). וא"כ חרישה שאחר הזריעה - בא"י, היא אב מלאכה דחרישה, והחורש עובר בעשה מה"ט. וא"כ היה לרמב"ם להביא חרישה, זו שאחר הזריעה, שהיא בגדר אב מלאכה, בל"ט מלאכות השבת. וצ"ע לכאורה, ולא סגי בתירוץ זה של המנ"ח.

ב.

תירוץ נוסף שם במנ"ח (ס"ק ב), שם מתוך קושיא זו עם עוד קושיות בענין מלאכת זורע. דבריש מס' מו"ק נחלקו רבה ורב יוסף בענין מנכש ומשקה מים לזרעים, לרבה החיוב משום חורש (כי זה דומה לחורש שהוא לריפויי ארעא). ולרב יוסף חייב משום זורע (כי גם זה דומה לזורע לאצמוחי פירי). ובגמרא שם אביי הקשה על שניהם, דהיה להם לומר שחייב משום שתי מלאכות אלו כאחד, ומסיק בקושיא. ולפסק הלכה ברמב"ם (פ"ח מה' שבת, ב'): ... המשקה צמחים ואילנות בשבת הרי זה תולדת זורע, והיינו כרב יוסף (ע"י כ"מ שם). וכן פסק לענין כלאים (פ"א מה' כלאים, ב'): ואחד הזורע או המנכש או המחפה... הרי זה לוקה. והוא עפ"י הברייתא שהובאה שם בסוגיא הנ"ל, שלדעת רבה היא רק דעת ר"ע הסובר שמקיים בכלאים לוקה. והרמב"ם שלא פוסק כר"ע במקיים, על כרחך החיוב הוא משום זורע. והרי זה כרב יוסף, ולא כרבה. והתקשה במנ"ח בפסק הלכה זה: (א) שהרי אביי הקשה על שניהם ונשאר בגמרא בקושיא, שיש לחייב משום שתי המלאכות; (ב) שהרבה מן הראשונים נוקטים שבכל הש"ס (ולא רק במס' ב"ב) הלכה כרבה לגבי רב יוסף. וכי בזה, שקושיא זו האחרונה יש לתרץ בפשיטות, כי רב יוסף הקשה על רבה מברייתא דהמנכש ומחפה בכלאים לוקה, שבפשוטו נראה שזוהי דעת רבנן, שר"ע חולק בהמשך הברייתא ומחייב גם במקיים. ותירוץו של רבה שכולה ר"ע היא, תירוץ דחוק הוא, ע"כ פסק כרב יוסף. אך מכל מקום קשה עדיין קושיא א'. ותירץ בזה, כי לדעת רב יוסף יש לומר שאין זו קושיא חזקה כל כך כמו לרבה, כי רב יוסף סובר שאין לחייב משום חורש על מלאכה הנעשית **אחרי** שכבר הוכנס הזרע, כי אז זו מלאכה של **הצמחה**, ואילו חריש הוא במהותו מלאכה של **הכנה** לזריעה, וזהו רק לפני הזריעה. על כן תמיהתו של אביי למה לא יתחייב שתיים, היא תמיהה חזקה לשיטת רבה, ואילו לרב יוסף ניתנת להסברה כנ"ל. אכן, זהו **בניגוד** לתירוץ הגמרא בשבת שהו"ל, שבא"י חייבים משום חורש גם על חרישה **שלאחר** הזריעה. וצריך לומר, שרב יוסף לא סובר תירוץ הגמרא הנ"ל בשבת, ומפרש שהתנא לא

דקדק בסדר המלאכות בדומה למה שמקדים מכבה למבעיר (עיי' תוס' שם). ומתורץ לפי"ז מה שהרמב"ם השמיט במלאכות השבת, החורש שלאחר הזריעה, לחייב משום אב דחורש - בא"י, כי לדעת רב יוסף, שהלכה כמותו וכנ"ל, לא נוקטים כתירוץ הגמרא. וגם בא"י אין חייב על חורש שלאחר הזריעה משום חורש, אלא משום זורע בלבד. עכ"ל. אבל גם זה הוא דוחק רב, שסתמא דגמרא שבת החשיבה לדקדוק חזק מסדר המשנה שנקט חורש אחרי זורע, וחיידו מזה הלכה, שגם חרישה שאחר הזריעה תורת מלאכת חורש ע"ז. ואילו רב יוסף התעלם מדקדוק זה כליל, והדמיון ממכבה ומבעיר כבר נתבאר בתוס' הנ"ל, שאינו דומה, עיי"ש. ואכתי צ"ע.

ג.

באשר לקושיא של אב"י לתרווייהו למה לא יתחייב שמים, בתוס' (ד"ה חייב שמים) כתבו שבעצם אין זו קושיא אלימתא, שהרי הקושיא מסתמכת על מימרא דרב כהנא בזומר וצריך לעצים, "וכיון דלאו תנא הוא לא חשיב לה כל כך, ופליגי עליה". אכן בריטב"א שם כ' וז"ל: "...ולכא למימר גברא אנברא קא רמית, דהא קים לן דהלכתא כרב כהנא, וליכא דפליג עליה, ואפילו רב יוסף עצמו אמר לה - האי מאן דקטל אספסתא חייב שמים. ומשום **דרב כהנא איירי** התם בעיקרא - נקטיה". וא"כ זה שכתבו התוס' כי ל"ג "קשיא", כי י"ל שחולקים על רב כהנא, זהו תירוץ על רבה אבל לא על רב יוסף, שהוא עצמו ג"כ אמר כרב כהנא. [אך אולי י"ל בכוונת התוס' דאזלי לשיטתייהו שביארו המחלוקת דרבה ור"י אי אזלינן בתר מעשה - דעת רבה, או אחר מחשבה - דעת רב יוסף. והקושיא מהא דר"כ דלא אזלינן בתר הדמיון החיצוני ואף לא בתר המחשבה (תוד"ה מרפויי וד"ה חייב שמים). ולפי"ז י"ל דמהא דרב יוסף עצמו ל"ק אדידיה, דבהא דאספסתא, המחשבה היא על שתי המלאכות כאחד - גם למה שיקצר וגם להצמיח מחדש, כי זה תוכן כל זריעת אספסתא]. ובריטב"א תירץ שמשו"ה אין זו תיובתא כי רב יוסף ס"ל כרבה (פסחים ומכות) דאין חילוק מלאכות ליו"ט, וע"כ ההתראה היא "בההוא דהוי עיקר טפ"י".

[ועי' באגלי טל (מל' זורע סי' ב' אות ב') שתמה על הריטב"א, דלפי"ז בשבת מיחייב תרתי לתרווייהו, שהרי בשבת יש חילוק מלאכות. וא"כ מה מקש' רב יוסף אדרבה מהא דמנכש בכלאים לוקה, שאין חורש בכלאים, ומאי קושיא, הרי גם רבה מודה שיש בזה משום זורע ג"כ, אלא שבי"ט מתרים על המלאכה העיקרית, שהיא חריש - לדעתו. (ועי' מש"כ לקמן בתירוץ, שהוא תמוה).

ואולי י"ל דדברי רבה, גם אליבא דהריטב"א יש לפרש דקאי גם אשבת, ופליג אדרב כהנא. וכל עיקר שהעלה שהמדובר על יו"ט אדרב יוסף קאי, דאלי"כ הרי קשה דרב יוסף מדידיה אדידיה, מהא דמאן דקטל אספסתא, דמזה נראה שמסכים עם ר"כ שיש לחייב שמים גם על פעולה אחת. ובזה תירץ **דרב יוסף לא פליג אדרבה** אלא לענין יו"ט. וע"כ שפיר פריך רב יוסף על רבה מהא דמנכש בכלאים, כי לדעת רבה אין לחייב על מנכש גם בשבת רק משום חורש לבד. וכן אין לחייבו מדין זורע, גם בכלאים, ודו"ק].

אך אין זה מעלה ארוכה בדעת הרמב"ם, אם כוונתו במש"כ במשקה מים לזרעים חייב משום זורע, הכוונה משום זורע בלבד. (דעיוין במנ"ח שם שהעלה בהרבה מלאכות, שאין הרמב"ם באמרו שחייב משום מלאכה מסוימת, שבא לומר שרק משום מלאכה זו בלבד).

ד.

בקושיא המנ"ח למה פסק הרמב"ם כרב יוסף בניגוד לכלל המקובל שהלכה כרבה לגבי רב יוסף יש ליישב בפשטות, כי בסוגיא אחרת - מכות כ"א ב' איתא מחלוקת בין ר' יוחנן לר"ל בענין מחפה בכלאים. דאיתא התם: א"ר ינאי בחבורה נמנו וגמרו המחפה בכלאים לוקה, והיינו אליבא דכו"ע משום זורע. וא"ל ר' יוחנן שהרי זוהי משנה מפורשת יש חורש תלם אי וחייב עליו משום כלאים "היכי משכח"ל לאו דמיכסי בהדי דאזיל" וכו'. וא"ל ר"ל לר' יוחנן שאין מזה ראייה "אי לא דקלסך גברא רבה הוה אמינא מתני' מני ר"ע היא דאמר המקיים בכלאים לוקה דתניא המנכש והמחפה בכלאים לוקה, רע"א אף המקיים". והיינו שר"ל מפרש הברייתא דרישא דמחפה משום כלאים, הוא לא מצד שהוא זורע, כמדמפרש ר' יוחנן במשנה דהחורש, והוא אליבא דכו"ע, אלא סיפא דברייתא מפרשת הרישא, וכולה ר"ע. ורק אליבא דר"ע דס"ל דגם המקיים לוקה, הוא דלקי, ולא אליבא דרבנן. שאין המחפה חייב משום זורע, עיי"ש.

הא קמן, דר"ל פירש הברייתא דמנכש ומחפה בכלאים שכולה ר"ע והוא כדחיתו של רבה בקושיא רב יוסף מהאי דברייתא בריש מו"ק כנ"ל. ואילו ר' יוחנן פשיטא שמפרש הברייתא כדמפרש לה רב יוסף, דאקשי מינה אדרבה, דרישא איתא אליבא דכו"ע, וחייב המנכש ומחפה משום זורע הוא. א"כ שמעינן דר' יוחנן ס"ל כרב יוסף. והרי ר"י ור"ל הלכה כר' יוחנן. משו"ז גם בענין מנכש פסק הרמב"ם כרב יוסף, שהיא גם דעת ר' יוחנן וכנ"ל.

ה.

ועדיין יש לברר כמה ענינים בגוף הסוגיא דמכות הנ"ל, בהשוואה עם הסוגיא דמועד קטן שהו"ל. הנה בסוגיא דמו"ק מובאת הברייתא דהמנכש ומחפה בכלאים ע"י רב יוסף בתור קושיא על רבה. והיינו משום דבפשטותה רישא רבנן דפליגי אדר"ע לענין מקיים כלאים, וע"כ הא דמחייב ברישא דברייתא במנכש ומחפה הוא גם לדעת רבנן, וע"כ משום זורע כלאים הוא דמיחייב. אלא שרבה דחאו די"ל דכולה ר"ע. עכ"פ פשוט יותר דחייב מנכש ומחפה הוא מדין זורע. ואילו בסוגיא דמכות מביאה ברייתא בכדי להסתייע בה, דוקא ר"ל, שסובר שאין מחפה בכלאים חייב אלא לדעת ר"ע והיינו שמפרש כל הברייתא אליבא דר"ע. והרי דומה, שיותר היה ראוי לר' יוחנן להסתייע בה. כן קשה, מאי האי שדחה ר"ל הפירוש של ר' יוחנן במשנה שהחורש בכלאים לוקה מדין זורע, עפ"י מה דאוקי למתני' כר' עקיבא. ומה דחיה היא זאת, להעמיד סתם משנה כדעת יחיד, ושלא אליבא דהלכתא. דהרי כך נראה מדברי ר"ל עצמם דס"ל דהמחפה בכלאים אינו לוקה, וזה שלא כר"ע, דהרי לר"ע לוקה משום מקיים.

כן בעצם חייב המחפה בכלאים לר' ינאי ור' יוחנן, שהוא משום זורע, מקשה המנ"ח (סק"א הנ"ל) בדברי רש"י שפי' (בפסחים דף מ"ז: שם מובאת המשנה דמכות הנ"ל) דהא דלקי אשביעית הוא מדין תולדה דזורע, שחורש לכסות הזרע. והוקשה לו למנ"ח:

באמת איני יודע מי דחקו לרש"י ז"ל לפרש כן, משום קושיא דאחרישה אינו חייב בשביעית, הא במכות מבואר דאיירי במחפה דהוי זורע. וכן כתבו התוס' כאן, וכפירש"י ד"ה כלאים בכרם. ומנ"ל לרש"י דחרישה כדי לכסות הוי"ל תולדה דזריעה. וגם לפי מה דאסקינן במו"ק, דבשביעית אינו חייב על תולדה, אי"כ חייב כאן ע"כ משום מחפה דהוי זורע ממש ולא תולדה. וצ"ע דברי רש"י ז"ל.

דבריו אפשיטי דספרי אין להם מובן לכאורה, כי מה הוקשה לו מהמבואר במכות דהחייב הוא משום מחפה. שהרי מחפה ומכסה הם היינו הך, שמכסה ומחפה הזרע באדמה. ואין פעולה זו לגבי מלאכת זורע אלא תולדה, שהרי כך מוכח מהסוגיא דשבת הנ"ל, דמני לה תנא לחיפוי הזרע בתור מלאכת חורש בא"י. משמע בפשיטות, דאילו לענין זורע אין זו אלא תולדה, וכן בברייתא דהמנכש ומחפה בכלאי דריש מו"ק (ומכות) הנ"ל, למאי דמוקי לה רב יוסף דלוק' משום זורע, ורב יוסף הרי כולל בדבריו המנכש והמשקה מים לזרעים, ובסוגיא שם בהמשך קאמר במשקה שהוא **תולדה** דזורע (דמשו"ז אי"ח בשביעית מה"ת) אי"כ פשוט דה"ה מנכש. וממילא גם הברייתא דכללה יחד המנכש והמחפה, נמי בתור תולדה דזורע כללם יחד. והיכן מצא במכות "מבואר דאיירי במחפה דהוי זורע". הרי גם רש"י מפרש שמכסה הזרע ע"י החריש דהיינו מחפה, ומה שאמרו שם במכות דמחפה חייב בכלאים, שפיר יכול להתפרש מדין תולדה דזורע, כירק לגבי שביעית אסיק רבא במו"ק דתולדות לא אסר רחמנא, וזה מדיוקא דקראי. אולם בכלאים דאין לנו מיעוט שפיר חייב גם אתולדה. כן לא מובן מה מצא ברש"י שכי' דבכה"ג לוקה משום מחפה דשפיר לקי משום תולדה דזורע. ואי משום דקשיא ענין חיוב אשביעית, כדכי' בסוף דבריו, דלמסקנא דרבא במו"ק אי"ח אתולדות בשביעית, קושיא זו תקשה גם אילולא דברי רש"י, לר"ל, דס"ל דמחפה אי"ח משום זורע, דאי"כ איך חייב ולוקה אשביעית, ולהלן יבואר בע"ה.

ואולי כוונתו לחלק בין "מחפה" שמשמעותו שמונח על גבי הקרקע, ובזה אין עליו תורת זורע כלל, ועל כן כשמחפהו הרי הוא זורעו ממש, ודין זורע עליו, ולא מדין תולדה. ואילו "מכסה" דפירש"י היינו שמונח כבר באדמה שנחרשה לפני כן, והכיסוי אינו אלא תוספת ושיפור לקליטתו יותר יעילה, על כן אי"ז בגדר אב מלאכה דזורע, אלא דין תולדה על זה, שמוזר גידולו, וכמו המשקה. ומכיון דבגמרא מכות פירשו המשנה דחייב מטעם "מחפה" מזה דייק שזה אב מלאכה דזורע. מכל מקום גם הבחנה זו בין מחפה למכסה, לכאורה אין לה יסוד. וצ"ע בכוונתו.

1.

וראיתי ב"אגלי טל" (מל' זורע ס"ג ד"ה וראיה) שנוקט בשיטת התוס' שאין חיוב אתולדות רק בשבת. ואילו בכלאים אי"ח כי אם על מלאכת אב דזורע. ולפיו ג"כ מוכרח לפרש דהא דאר"י שמחפה חייב בכלאים הוא משום דהוי אב מלאכה דזורע. חידוש זה דייק לה מהתוס' בכורות (דף כ"ה א ד"ה ואמר) שהקשו שם במה שמשווה הגמרא תלישת צמר הבכור לאיסור דתלישת הכנף בשבת:

תימה מה הוא מקשה, אע"ג דלענין בכור לא מיחייב ביה משום "לא תגוז" לענין שבת יש לחייב משום **תולדה** דגוז, ככל עוקר דבר מגידולו דבע"ח וכו'. וכן קיטוף חייב בשבת משום **תולדה** דקוצר וכן תולש מן המחובר, אע"ג דקיטוף לענין קצירה קודם לעומר לא מיחייב, וכו'.

ונוקט באג"ט שלדעת התוס' אין דין תולדות לחייב אלא בשבת גרידא (ולפי הס"ד דמו"ק - גם בשביעית, דגם איהי תורת שבת עלה - שבת הארץ). ולפי"ז מפרש הא דנחלקו ריש מו"ק לענין מנכש ומשקה מים לזרעים היינו "אף שדומין לזורע ולחורש, יהיו **אבות מלאכות** בפני עצמן, ולא רק בכללא דאבות זורע וחורש" (מל' חורש ס"ז אות ט"ו בסוגריים). וחוזר ע"ז כמה פעמים, ומחדש לפ"ז שענין זה הוא במחלוקת שנוי בין הראשונים, ורש"י והרמב"ם חלוקים בזה על התוס', עיי"ש.

[עפ"י מתרץ קושייתו על הריטב"א שהו"ל (מל' זורע ס"י ב' אות ד') דלרבה דמחשיב למנכש ומשקה מים להתראה ליו"ט כמלאכת חורש, בשבת דחייב בהו גם מדין זורע, מ"מ אזורע חייב מדין תולדה. וע"כ לענין כלאים אי"ח כלל, דאין חיוב אתולדה בכלאים, עפ"י התוס' הנ"ל].

ולפי"ז לפי מה דמותיב רב יוסף לרבה מברייתא דהמנכש ומחפה דלוקה בכלאים, ולדידיה ניחא דחייב משום זורע כלאים, היינו אב מלאכה דזורע, צ"ל דגם מחפה בכלאים דאמרין בברייתא דלוקה הוי נמי משום אב מלאכה דזורע.

אך דבריו תמוהים מאד לענ"ד, דהרי על קושיית הגמרא ריש מו"ק על דעת רבה ורב יוסף כאחד ממתני' דמשקין בית השלחין בשביעית - "בין למ"ד משום זורע ובין למ"ד משום חורש, זריעה וחרישה בשביעית מי שרי", מתרץ רבא - אבות אסר רחמנא תולדות לא אסר רחמנא, הרי דמחשיב למשקה מים רק בגדר תולדה. אמנם באג"ט עצמו הרגיש בזה (מל' זורע סק"ב, ו, ועיי"ש קס"ט, ה) דרק לענין שבת דהחייב הוא במלאכת מחשבת חשיב משקה א"מ דזורע, ואילו בשביעית דאי"ח מצד מ"מ אינו אלא תולדה. אך חילוק זה אינו מפורש כלל בדברי רבא, והיה צריך לפרש זאת, ומזה נראה **דבכל מקום** אינו אלא תולדה. ועוד, דהרי חזינן דקושיית הגמרא היא רק על דברי רבה ור"י, ואילולא דבריהם לא הוי קשיא מדי. והיינו ע"כ, דהיינו אומרים שאין משקה מים אפילו תולדה דזורע (אליבא דר"י) והיינו דמצד מחשבת הלב ל"מ לעשותה למלאכה. ואי"כ מאי קושיא היא לרב יוסף מהא בשביעית, ומנלן דמה דמחייב בשבת משום אב, דלגבי שביעית יהי עכ"פ תולדה, הרי י"ל דרק בשבת דמיחייב אמלאכת מחשבת הוא דהוי מלאכה, ואילו לענין שביעית לא הוי מלאכה כלל, כיון דאין שם דין מ"מ. אי"ו פשוט וברור דרק מצד תולדה מיחייב לה הני אמוראי, אם מצד תולדה דחורש, ואם מצד תולדה דזורע. וע"כ שפיר משנה בפשיטות - תולדות לא אסר רחמנא (בשביעית), כי בכל מקום אי"ז אלא תולדה.

ומאחר דלגבי כלאים הוי ניחא לדעת רב יוסף הברייתא דמנכש ומחפה דלוקה, על כרחך דגם אתולדה דזורע חייב משום כלאים, ושלא כדדייק האג"ט מהתוס' בכורות כ"ה וכו"ל, דאין חייב אתולדה רק בשבת.

2.

והנראה בכוונת התוס' דבאים לחלק בין היכא שהאיסור הוא מצד **עצם הפעולה** לבין היכא שהאיסור הוא מצד **מה שהפעולה נעשית בו**. דהיכא דהפעולה ההיא פעולה שאסרתה תורה, כל מה שיש בו דמיון לפעולה הוי תולדה ואסור עכ"פ

מדין תולדה. אכן אם ההקפדה היא מצד מה שנעשית בו הפעולה, יש לומר דרך על פעולה זאת שנאמר בו האיסור הוא שהקפידה תורה, ולא על דבר אחר, אעפ"י שיש בו דמיון לפעולה.

וע"כ בשבת שהאיסור הוא שלא תיעשה המלאכה, אמרין שכל דבר שיש בו דמיון למלאכה זו אף הוא בכלל האיסור. והוא הדין בכלאים וכל כיו"ב, שהקפידה תורה שלא יעשה האדם פעולה של זריעת כלאים, ע"כ כל דבר שיש בו משום זריעה הוא בגדר תולדה לאסור כמו עצם הזריעה. ולא כן באיסור הגיזה דבכור וכן באיסור קצירה לפני העומר, שאין האיסור בפעולת הגיזה, אלא בזה שבבכור נעשית פעולת הגיזה, שגילתה תורה שבמעשה הגיזה יש פגיעה בקדושת הבכור, וכן בקוצר לפני העומר, שההקפדה היא שהעומר יהיה ראשית הקציר של התבואה, בזה שפיר י"ל (כדהוכיחו שם התוס') דרך פעולה זו שפרטה תורה לאיסור, הוא שיש בה קפידא ופגיעה בקדושת הבכור או בראשית הקציר, אבל לא פעולה אחרת למרות שהיא דומה לו. וזה נלע"ד ברור בכוונת התוס'. ומכל מקום לענין כלאים יש לאסור גם תולדה דזריעה כזריעה עצמה. ודו"ק. וא"ש הסוגיות כפשוטן ללא צורך להמציא חילוקים שלא בא זכרם, ולחדש מחלוקת בין הראשונים בדבר שנראה שמוסכם ע"י כולם.

ח.

מסקנת הדברים שמחפה (כשם שמנכש ששנוי יחד עמו בברייתא) לדעת ר' ינאי ור' יוחנן שמסייע לו מן המשנה הוי **תולדה** דזורע, ואין הבדל אם עושה החיפוי ביד או ברגל או בדרך של חרישה, כהא דמשנתנו. ואין הבדל בין שהזרע מונח בתוך החריש והוא מחפה ועוזר לקליטתו והצמחתו לבין שהזרע על גבי האדמה והוא מכסהו וע"כ עוזר להצמחתו. וא"ש שכי' רש"י בפסחים מ"ז בענין מ"ש במשנה דהחורש דחייב משום שביעית שזה מדין תולדה דזורע. כי מסוגית הגמרא דמו"ק מוכח בבירור שמחפה הוי תולדה של זורע ולא אב. אכן נוטל עלינו לברר מה שהעיר המנ"ח דלמסקנת הגמרא במו"ק אין חייבים בשביעית על תולדות.

והנראה בזה, דהנה בהמשך הסוגיא דמו"ק שם (דף ג' א' וב') נחלקו ר"א ור' יוחנן לענין החורש בשביעית, דחד מינייהו ס"ל דלוקה. ואם כי בגוף מחלוקתם לא נתבאר מיהו זה דס"ל לוקה, אך בהמשך הסוגיא שם מבואר דר' אלעזר אמר דאינו לוקה על החרישה. ובתוס' שם (ד"ה ר' אלעזר) מפורש (בתי' ב') "דאין דרך הש"ס לומר תסתיים בדבר המפורש בהדיא כל כך". יוצא אפוא דר' יוחנן הוא דס"ל דלוקה על חריש, והיינו דילפינן בכפונ"כ כמבואר בגמרא בטעמא דהאי מ"ד. ושם בתוס' מבואר דפליג אהא דמסיק רבא דאין לוקה גם על תולדות אותן מלאכות שנתפרשו, דלדעה זו ילפינן לכלול כל המלאכות באיסור תורה ולוקה עליהן, עיי"ש.

ומיושב לפי' דלר' יוחנן לשיטתיה דס"ל דעל מלאכות דשביעית בין על תולדות זריעה וכיו"ב ובין על חרישה לוקה, מתני' דמכות כ"א דנאמר שם דלוקה על חרישה משום שביעית וכלאים, הא דשביעית ניתן לפרש הן מצד חרישה עצמה והן מצד זריעה. אלא שמאחר שהחייב על **כלאים** הוא רק מצד המחפה שהוא תולדה דזורע, על כן בחר רש"י לומר דגם המלקות על שביעית הוא מצד מלאכת הזריעה. (כי פשוט, דכשם דאמרין התם אין חילוק מלאכות ביו"ט, כן אין חילוק מלאכות לשביעית, דמכוח כלל ופרט וכלל נכללות כל המלאכות באיסור אחד דביטול שביעת הארץ, וע"כ החורש ומחפה הזרעים לא ילקה אלא אחת).

ט.

ובאמור, תתבאר הסוגיא דמכות כמין חומר, במחלוקת דר"ל אדר' יוחנן. שהוקשה לנו, מה זה שדחה ר"ל את ר' יוחנן דניתן להעמיד משנתנו כדעת ר"ע שהחייב הוא מדין מקיים כלאים, דהרי זה דוחק להעמיד המשנה כיחידאה שאין הלכה כמותו. וכן הסתמכותו על הברייתא דהמנכש והמחפה בכלאים, שפשוטה דוקא מוכיחה כר' יוחנן.

אכן עפ"י הנ"ל י"ל דכל הענין תלוי בשאלה של איסור תולדות המלאכות, וכן החריש לענין מלקות בשביעית. דהנה ר' יוחנן כנ"ל לשיטתו דס"ל דאליבא דכו"ע יש חיוב מלקות בשביעית הן על חרישה והן על זריעה (או תולדתה), לדידיה שפיר מתפרשת המשנה שם דלקי אשביעית **אליבא דכו"ע**. וע"כ אין שום יסוד להעמיד גם הא דלקי מדין כה"כ רק כדעת יחידאה. על כן אמר שפיר לר' ינאי שבמשנה מבואר כמה שאמרו בחבורה, שהמחפה בכלאים לוקה, דהיינו מדין זורע כלאים. ולדידיה ודאי הברייתא דהמנכש והמחפה בכלאים לוקה היא אליבא דכו"ע, ור"ע פליג בסיפא ומוסיף, אף "המקיים". אכן ר"ל ס"ל כרבא, דאין מלקות אלא על המפורש בתורה, והוקשה לו מאי הא דאמרין דלוקה משום שביעית. ולזאת מוכרח לומר דהאי תנא דמתניתין ר' עקיבא היא. וזה עפ"י המבואר בדברי ר"ע בברייתא שהובאה בסוף הסוגיא דמו"ק (דף ג' ב'): "בחריש ובקציר תשבות" - אין צריך לומר חריש וקציר של שביעית שכבר נאמר "שדך לא תזרע" וכו'. ובתוס' שם (ד"ה שהרי, בתי' הב') מבואר דדעת ר' עקיבא היא ברורה **שיש מלקות** גם על חרישה דשביעית. והא דנחלקו ר' יוחנן ור"א היינו אם זה מוסכם אליבא דכו"ע. ולדעת ר"א וכן היא דעת רבא בסוגיא דלעיל, במכות שלוקה על שביעית אתי על כרחך רק **אליבא דר' עקיבא**, דהרי לרבנן אין מלקות בין שנפרש מצד החרישה ובין שנפרש מצד המחפה בתור תולדה דזורע. וזהו שאמר ר"ל לר' יוחנן, מאחר דמשנתנו בהכרח אליבא דר"ע אזלה, ממילא הרי אין לנו הוכחה לר' ינאי דהא דלקי אכלאים הוא מדין תולדה דזורע, דלעולם אין במחפה משום זורע, והא דלקי אכלאים הוא מדין מקיים דהרי זה עכ"פ ברור יוצא מהברייתא דדעת ר"ע לחייב על מקיים כלאים. א"כ לא נפלאה היא לפרש גם המשנה, דהא דלקי על כלאים הוא מדין מקיים, באופן דאין רא"י למה שנתחדש מפיו של ר' ינאי דמחפה חייב אליבא דכו"ע. ולא היתה בדעת ר"ל להסתייע מהברייתא נגד ר' ינאי, שמחפה חייב רק לדעת ר"ע, אלא זאת בלבד להוכיח שאליבא דר"ע ניתן שפיר לפרש המשנה מדין מקיים. והברייתא ניתנת להתפרש אף היא בדרך זו כדפירשה רבה בריש מו"ק, דכולה ר"ע.

י.

לא נשאר לנו אלא לבאר הרמב"ם שעליו עמד המנ"ח שהובא בראש הדברים - היינו, השמטת הרמב"ם הא דבא"י חייב על מלאכת חורש, אחרישה שהיא לחפות הזרע. שהרי לר"ל שנוקט כרבא דריש מו"ק, משנתנו ע"כ מדין חורש מיחייב בשביעית, והא המדובר כשיש שם זריעה משו"ה חייב משום מקיים כלאים לר"ע. ונראה דהרמב"ם ס"ל, דאין כוונת הגמרא

דאתי התנא לאשמעין חידוש הלכה דאיכא חרישה גם אחרי הזריעה, אלא לומר דבעוד דבאופן רגיל החרישה שלפני הזריעה, **היא היא אב מלאכה** דהחורש, ואילו חיפוי דאחר הזריעה, שאמנם ג"כ מועיל להצמיח אך יהיה בה דין **תולדה** דהחורש. כי עיקר מלאכת חרישה הוא זה שלפני החרישה. אך כל זה הוא בארצות דעלמא, ואילו בא"י (כנראה הכוונה למקומות הטרשים שבארץ) התם החרישה הראשונה אינה עיקר, ואינה אלא הכנה, בדומה למיפה האדמה שלפני החריש (שבת דף ק"ג א) ומבחינה זאת אינה אלא **תולדה** של חריש. וכל עיקר מלאכת חורש, בתור אב מלאכה, היא החרישה **שאחרי** הזריעה, כי היא המתחחת את האדמה כתוכן העיקרי שבחריש שהוא "לריפוי ארעא". ומכיוון דתנא בא"י קאי, על כן הקדים זורע לחורש. ונקט הרמב"ם כסדר הרגיל וכרובא דקרקעות, ומינה נשמע שבמקום שהאדמה קשה כגון בא"י וכיו"ב, החרישה **העיקרית** היא **אחר** הזריעה. וזה מובן מאילו מאחר, וכנ"ל, אין בזה שום חידוש בהלכה.

סימן ו: תוספת שביעית ותוספת שבתות ויו"ט

א.

איתא בגמרא ר"ה (ט). ודמוסיפין מחול על הקודש מנלן, דתנאי "בחריש ובקציר תשבת", ר"ע אומר אי"צ וכו' אלא חריש של שביעית שנכנס לשביעית וכו'. ור' ישמעאל מוסיפין מן החול על הקודש מנ"ל? נפ"ל מדתנאי: ועניתם את נפשותיכם בתשעה וכו'. הא כיצד? כל מקום שיש בו שבות מוסיפין מן החול על הקודש. ור"ע האי ועניתם מאי עביד ליה? מיבע"ל לכדתני רב חייא וכו' לומר לך כל האוכל ושותה בתשיעי מעלה עליו הכתוב כאילו התענה תשיעי ועשירי. עכ"ל הגמרא.

פשטות הגמרא **דלכו"ע** יש דין תוספת (לכה"פ לתוס' משהו כמש"כ התוס' שם) הן לענין שביעית והן לענין שבתות ויו"ט, ואינם חלוקים אלא לענין המקור לזה בדברי **הכתובים**.

אכן הרמב"ם פוסק (פ"ג מה' שמו"י) לענין שביעית שהתוספת היא מהלמ"מ, ורק לזמן המקדש, וזהו כדעת ר' ישמעאל וכר"ג ובית דינו בגמרא מו"ק (ג' - ד'). ואילו לענין שאר שבתות ויו"ט לא הביא דין תוספת, רק לענין תוספת עינוי ביוהכ"פ (ה' שבה"ע פ"א ה"ו). ובנו"כ התקשו שזה דלא כמאן, ע"י מ"מ ולח"מ שם. וצ"ע.

ובגלגה"ס לרע"א הקשה במה שנראה שם בגמרא שלר"ע ילפינן דין תוספת בשבתות ויו"ט משביעית, והאיך נלמוד משם לענין עינוי ביוהכ"פ. וכן איך אפשר ללמוד גם למלאכה, דהרי גם לשביעית לא נתרבה אלא לענין חרישה וקצירה גרידא. והניח בצ"ע.

ב.

בגמרא מו"ק (ג'): ור' יוחנן אמר ימים שהוסיפו חכמים לפני ר"ה, וה"ק: יכול ילקה על תוספת ר"ה, דאתיא מבחריש ובקציר תשבות, ונסיב לה תלמודא לפטורא כדבעינן למימר לקמן. ובתוס' שם (ד"ה יכול) ביארו הא דס"ד שילקה על התוספת, היינו דמקרא דבחריש ובקציר מפקינן **שהשביעית מתחלת משנה ששית** וכל דיני שביעית יהי' לששית וכו'.

וזהו לפי הס"ד, אולם למסקנא אינו לוקה כדקאמר "כדבעינא למימר לקמן". ופירש"י: גמר שבת שבתון משבת בראשית. לימוד זה בא להלן בסוגיא לפי ר' יוחנן, שביאר בזה מ"ש שר"ג ובי"ד ביטלו תוספת שביעית, דר"ג ובי"ד מדאורייתא בטיל להו, והיינו שמכוח גז"ש זו דשבת שבתון הכריע שלא כדרשת ר"ע דבחריש ובקציר בא לענין תוספת שביעית. ורב אשי **דחה** דברי ר"י, ומתרץ דעת ר"ג ובי"ד דס"ל כר"י דדין תוספת שביעית הוא מהלמ"מ, והוא רק לזמן שביהמ"ק קיים. ולכאורה, רש"י שלא הביא מסקנת הגמרא של רב אשי, רק דברי ר' יוחנן שנדחו למסקנא, יש לומר דהוא משום דהעמיד את ר' יוחנן **לשיטתו**. אולם אליבא דאמת ניתן לבאר הברייתא דרב דימי יכול ילקה על התוס' וכו' או כתיורץ קמא, או כתיורץ ר' יוחנן דקאי אמנם לענין תוספת ימים, אולם לא מטעמו אלא לפי דברי רב אשי, היינו משום **דלא קיי"ל כר"ע אלא כר' ישמעאל**, וכהכרעת ר"ג ובי"ד, שאין בכלל ריבוי מן הכתוב על תוספת רק מכוח הלמ"מ שהתירה י' נטיעות, ומזה ודאי שאין מקום לס"ד שהשביעית מתחלת בששית, דמה"ת הא. ולפ"ז אליבא דאמת שדברי ר' יוחנן נדחו, אליבא דר"ע באמת לוקה על התוספת, דשביעית מתחלת בששית, רק דאין לא קיי"ל כר"ע אלא כר"י.

אכן אפ"ל גם באופן אחר, דרב אשי **לא דחה** דברי ר"י אלא **במה שבא לתרץ** בזה דעת ר"ג, דזה לא יתכן דהאיך אתי גז"ש ומפיק מקרא, והוא כדפירש"י שם: הא אין אדם דן גז"ש מעצמו. והיינו, שאם היתה גז"ש זו מקובלת, נמצא שלא ר"ג הוא שחידש זאת, ולא הי' נצרך שיבא הוא ויבטל, שכל אלה שהיתה גז"ש זו מקובלת בידם, בהכרח שלא קבלו דרשתו של ר"ע. אע"כ שר"ג הוא שחידש הגז"ש, ובהו הוא דקשי"ל, שזה לא יתכן מאחר שאין אדם דורש גז"ש מעצמו. משא"כ לגבי הברייתא דרב דימי, שפיר ניתן לפרשה כר"י, דהס"ד היה שילקה, דהיינו כנ"ל מהתוס', שהיינו אומרים שבא הכתוב דבחריש וכו' לאשמעינן דשביעית מתחלת בששית, אולם מכוח הגז"ש דשבת שבתון ילפינן דאין שביעית מתחלת בששית, ומ"מ אסור החריש הנכנס לשביעית משום שהתורה אוסרת מה שמכין לשביעית. באופן שאין הגז"ש באה לאפוקי מקרא אלא רק **לבאר** הכתוב, מהו סוג האיסור שנתרבה, שזה **לא** מדין ששביעית מתחלת קודם, אלא מפני שבשביעית אסורות גם **ההכנות** לקראתה. ומעתה אפ"ל באמת שגז"ש זו היתה מקובלת בידם מאז, ולק"מ מהא דאין אדם דן גז"ש מעצמו, כי לא מעצמו היא, אלא כך היתה הקבלה מאז ומעולם.

ג.

ונראה עפ"י הנ"ל להסביר ההבדל בהשגה על שיטת ר"ת, כפי שבאו הדברים בר"ש לבין מה שהובאו דבריו בתוס', דהנה בתוס' ר"ה (ט: ד"ה ומותר) הביאו דברי ר"ת שלא החמירו לענין נטיעה בתוספת שביעית "משום דאין תוספת שביעית דאורייתא בנטיעה אלא בחרישה דכתיב ביה קרא וכו'". ובר"ש ריש שביעית ג"כ הביא דברי ר"ת אלו ותמה עליו וז"ל: לא יתכן כלל דממנ"פ דאורייתא היא כחרישה דכתיב כרמך לא תזמור וכש"כ נוטע וכו'.